

Forord

Fascismeproblemets politiske betydning

Dette nummer av Vardøger konsentrerer seg om fascismen, nærmere bestemt om forholdet mellom fascismen og arbeiderklassen. Vi behandler den utvikling som førte til den nasjonalsosialistiske maktovertagelse i Tyskland i januar 1933. Det er nødvendig å forklare nærmere hvorfor vi mener temaet har politisk relevans og å begrunne den angrepsmåten vi er kommet frem til.

For en del år siden virket det som om fascismeproblemet tilhørte historien og egentlig bare hadde akademisk interesse. Ulike teoretikere var opptatt av å plassere fascismen som et mellomkrigsfenomen. Under henvisning til de forandrede betingelser i etterkrigstiden ble det av noen direkte benektet at fascismen hadde politisk aktualitet. Andre holdt muligheten åpen. I og med at det kapitalistiske system er preget av motsetninger, at økonomiske verdenskriser igjen kan inntreffe, at klassekampen på nytt kan blusse opp, ble det prinsipielt ansett som mulig at fascismen kunne gjenoppstå i en eller annen fjern fremtid.

Men situasjonen har forandret seg. Dette viser seg bl.a. i den hyppige bruken av uttrykket fascisme i de aktuelle politiske debatter, i aviser og tidsskrifter. Uttrykket anvendes ikke hovedsakelig for å betegne historiske former for fascisme. Det brukes til å karakterisere regimer og tilstander i geografisk fjerne samfunnsformasjoner (Chile, Iran, Uganda osv.), men er egentlig like mye myntet på tendenser og utviklingsprosesser i samfunnsformasjoner av samme type som vår egen.

Uttrykkets hyppige bruk innebærer ikke at det blir gitt en presis betydning. Det har ofte karakter av et politisk skjellsord og gir rom for moralsk indignasjon og fordømmelse. Det har gått en viss inflasjon i uttrykket. Gjennom overfladiske analogier og tildekking av strukturelle forskjeller er det etterhvert blitt mulig å betegne nær sagt hvilket som helst utspill fra en politisk motstander som fascistisk.

Dette vil ikke si at uttrykket brukes tilfeldig. I forbindelse med de såkalte terroristsaker i Vest-Tyskland og Italia ble det for eksempel i den borgerlige presse igjen viktig å trekke frem Hitlertiden for å påpeke de farer som idag truer demokratiet - fra høyre og fra venstre. Uttrykket fascisme ble anvendt for å karakterisere tendenser som virker nedbrytende i forhold til borgerskapets egne idealforestillinger om demokrati. Totalitarismeteorien med dens identifisering av "rødt" og "brunt" spøkte i bakgrunnen. Mens den borgerlige presse var opptatt av å repetere velkjent "demokratisk" tankegods, ble i en del organer fra "venstresiden", uttrykket fascisme mer eller mindre eksplisitt brukt som ensbetydende med økt vold og undertrykkelse, med styrking av undertrykkelsesapparatet. De statlige tiltak overfor terroristene ble ansett som tilstrekkelig til å påpeke fascistlignende trekk eller til å fastslå at fascismen igjen var på fremmarsj. (Et karakteristisk utsagn i forbindelse med de påståtte selvmord i Stamheimfengslet: I Stamheim falt enda en skranke på veien mot fascismen.)

Den sistnevnte bruk av uttrykket lar seg lett innpasse i en oppfatning hvor ethvert brutalt politiangrep, enhver ny repressiv lov, enhver restriktiv lovtolkning fra domstolenes side automatisk ble tatt som tegn på fascisme. Etter vår mening blir det særegne ved fascismen i forhold til et "normalt" borgerlig-parlamentarisk herredømme derved oversett. De formforandringer som finner sted når utviklingen virkelig går i en fascistisk retning, neglisjeres. Uttrykket fascisme utarter til en form for politisk slagord. Tilsynelatende er det slagkraftig, mens det egentlig skaper forvirring og i sin upresisitet forblir retningsløst. En moralsk indignasjon og fordømmelse blir ikke mindre moralsk om den ikles marxistiske termer. Og skrikes det opp om fascisme og fascistiske tilstander for ofte og ut fra falske premisser, virker skriket lett sløvende.

En oppfatning som den nevnte kan lett finne næring i teorier som pretenderer å vise at samfunnsformasjoner som vår alt har en fascistisk karakter eller alt er fascistiske. I mer eller mindre ekstrem grad blir dette intendert i teorien om den "strukturelle statsfascisme" (Clemenz), i teorien om den "hvite (i motsetning til den "brune") fascisme", i teorien om den "nye fascisme" (André Glucksmann) og i teorien om den "moderne fascisme" (Marcuse, Mansilla), hvor den sistnevnte teori egentlig gjør det

mindre viktig å undersøke selve fascismen. Den munner da også ut enten i håpløshet og resignasjon eller i en "putsjistisk" (dvs. kupporientert) eventyrpolitikk" (Kühnl).

At fascismeproblemet i de politiske debatter, i aviser og tidskrifter og særlig på "venstresiden", igjen er blitt aktualisert, har sine grunner. Hvilke? Vi skal kort ut fra en marxistisk synsvinkel og i tilknytning til debattene på "venstresiden" skissere en problemstilling. Det er viktig å peke på at vi ikke bare har å gjøre med spontane reaksjoner på spesielle begivenheter som f.eks. de såkalte terroristsaker eller hos oss: listesaken ("det er her kimene til politistat og fascistoid holdninger har grobunn", skriver Kontrast - nr. 5, 1977, s.3 - på bakgrunn av de ulike politiaksjoner). Slik vi ser det, må aktualiseringen bli forstått ut fra en viss uro og bekymring overfor den retning som utviklingen i samfunnsformasjoner som vår har tatt. Uttrykket fascisme tar nettopp sikte på å få sagt noe om utviklingsretningen. Vagheten i bruken av uttrykket henviser til noe uavklart og problematisk. Dette blir lett tildekket gjennom den emosjonelle og kvasikritiske kraft som tradisjonelt finnes i uttrykket.

Det uavklarte og problematiske viser seg også i en rekke av de vitenskapelig anlagte undersøkelser av fascismen fra marxistisk hold. Disse undersøkelser som i de senere år har økt sterkt i antall og som hovedsakelig er opptatt av fascismen ut fra den tyske nasjonalsosialisme, er som oftest motivert av den aktuelle politiske situasjon. De munner derfor også ut i diskusjoner om faren for en gjenoppståing av fascismen. Er de ikke alt oppfanget og preget av fastlagte politiske posisjoner og dogmer, kan man iaktta en viss forlegenhet. Det blir eksperimentert med ulike teorier og vitenskapsteoretiske modeller i forsøket på å få bestemt om en slik fare faktisk er tilstede. Argumentasjonen holder seg på det almene plan og opererer med grader av sannsynlighet, med vage hypoteser og prognoser. Klare svar uteblir.

Hva er så dette uavklarte og problematiske som reflekterer seg i fascismeproblemet fornyede politiske aktualitet? Slik vi ser det: krisen i imperialismen (d.v.s. den krise som det kapitalistiske verdenssystem går igjennom og som også treffer de imperialistiske metropoler) og de endringer av strukturell art som kriseforløpet fører med seg i de ulike samfunnsformasjoner. Skal krisen overvinnes, kreves det spesielle tiltak: Introduksjon av nye typer arbeidsprosesser, en annen organisering av produksjonsprosessen - reallønnssenkinger, nedbygging av de sosiale "goder" som massene har tilkjempet seg, sterkere statlig styring av økonomien for å få sikret at det igjen blir fart på investeringene - omfattende disiplinering av arbeiderklassen, reorganisering av de politiske og ideologiske mekanismer for å

få oppslutning om tiltakene osv. I bakgrunnen skimtes den sterke stat med klare reaksjonære trekk.

Det problematiske ligger følgelig i de formforandringer av det kapitalistiske herredømmet som fremtvinger seg i forsøket på å overvinne krisen. Disse slår seg ned i spesifikke tendenser og utviklingsretninger innen samfunnsformasjonene. Spørsmålet er: hvordan skal vi forstå disse formforandringene, hvordan skal de bekjempes politisk? Er det kanskje slik at fascismen er i ferd med å gjenoppstå; har vi i samfunnsformasjoner som vår å gjøre med tendenser og prosesser som alt har fascistiske trekk eller en fascistlignende karakter; står vi altså overfor en fasciseringsprosess? For noen er som nevnt svaret alt gitt. For andre er det en politisk nødvendighet å undersøke saken nærmere.

Angrepsmåten

Så langt forsøket på å få sagt noe om bakgrunnen for fascisme-problemets fornyede politiske aktualitet. Dette danner også rammen for den angrepsmåte som vi er kommet frem til. Vi skal kort nevne noen punkter.

a) Etter vår oppfatning må den *grunnleggende problemstilling* uttrykkes i spørsmålet om hva som er det karakteristiske for "normalt" borgerlig-parlamentarisk herredømme i forhold til et unntaksherredømme, hvor fascismen kommer inn som en spesiell form for unntaksherredømme. Det vi mer direkte er ute etter, er de forandringer som skjer med statsformen ved overgangen fra det "normale" borgerlig-parlamentariske herredømme til et unntaksherredømme og hva som er særegent for forandringene når utviklingen går i fascistisk retning. Skal disse forandringer kunne gripes, er det nødvendig å gå inn på de prosesser som finner sted i ulike samfunnsformasjoner, prosesser både på det økonomiske, politiske og ideologiske klassekampfelt.

Vi konsentrerer oss som alt nevnt om utviklingen av den tyske samfunnsformasjon fra 1928 til 1933, altså om den utvikling som førte til nasjonalsosialistenes maktovertagelse, og om denne utviklingens bakgrunn. Slik vi ser det, er de prosesser som fant sted i denne periode, egnet til å kaste lys over de objektive betingelser for fascisering/fascisme. Utviklingen kan sees som et lærestykke i hvordan fascisme oppstår og etablerer seg. Selvfølgelig er vi klar over at det ville ha vært nødvendig å gå inn på utviklingen av en rekke andre samfunnsformasjoner for å få opparbeidet en mer nyansert kunnskap om hva fascisering/fascisme står for.

Hensikten med å opparbeide en slik kunnskap, ligger i å kunne *bidra* til bestemmelsen av den særegne karakter til utviklingen i samfunnsformasjoner som vår. Det avgjørende spørsmål er om de prosesser som foregår i disse har en fascistisk karakter,

om de har visse fascistiske trekk ved seg eller om dette er en helt feilaktig måte å snakke på (d.v.s. om de egentlig hører hjemme innen rammen av det "normale" borgerlig-parlamentariske herredømme eller innen rammen av en annen ikke-fascistisk form for unntaksherredømme). Et svar på spørsmålet ville ha forutsatt analyser av den økonomiske, politiske og ideologiske klassekamp i slike samfunnsformasjoner og da på bakgrunn av imperialismens aktuelle krise. Svaret er imidlertid betinget av og forutsetter kjennskap til de særegne trekkene ved fascisering/fascisme.

b) Som sagt blir den utvikling som førte til nasjonalsosialistenes maktovertagelse i januar 1933 betraktet som et lærestykke i hvordan fascisme oppstår og etablerer seg. Dette betyr at den etter vår oppfatning mer enn andre utviklinger åpner opp for utarbeiding av nødvendige *strukturelle* kjennetegn på fascisering/fascisme. Disse kjennetegn er vesentlige for opparbeiding av den kunnskap vi snakket om.

Hva menes med uttrykket "strukturelle kjennetegn"? Gjennom de prosesser som foregår i en samfunnsformasjon fremkommer bestemte *konstellasjoner*, konstellasjoner som kan føre til forandringer av statsformen i en eller annen retning. La oss ta et eksempel. Fra 1930 og utover skjedde det i Tyskland en markant nedbygging av de sosialpolitiske resultater som arbeiderklassen hadde tilkjempet seg (den kollektive tariffrett, trygdesystemet osv.). Nedbyggingen må sees i sammenheng med andre prosesser: fagbevegelsen mistet sin politiske innflytelse, sosialdemokratiet ble fjernet fra den regjeringsposisjon det tidligere hadde, en småborgerlig massebevegelse vokste frem som kunne fungere som støttespiller for kapitalkreftene osv.

Forløpet av den sosialpolitiske nedbyggingsprosess er følgelig koblet sammen med en rekke andre prosesser, både på det økonomiske, politiske og ideologiske klassekampfelt. Prosessene betinger hverandre gjensidig. Noen supplerer hverandre, andre står i motstrid til hverandre og da slik at en prosess kan sette bestemte grenser for en annen prosess, sperre for dens videre forløp eller tvinge den inn i andre baner. Ut fra disse innbyrdes sammenføyninger av prosesser dannes det bestemte konstellasjoner (f.eks. innen skjemaet kapitalkreftene - arbeiderklassen - massebevegelsen). Når konstellasjonene tolkes i lys av forandringene av statsformen, blir det mulig å komme frem til strukturelle kjennetegn. Å sette opp slike kjennetegn er det *sentrale poeng* for våre undersøkelser. Gjennom analyser av en rekke andre samfunnsformasjoner kan de bli nærmere presisert.

I Norge idag settes det i verk tiltak som knebler den frie forhandlingsrett. Den prosess som foregår har uten tvil parallelle trekk med den sosialpolitiske nedbyggingsprosess i Tyskland. Kjennskap til hva som dengang hendte, er dermed av betydning

for å forstå hva de tiltak som settes i verk hos oss, kan innebære.

Det vesentlige ligger imidlertid ikke i å se kneblingen av den frie forhandlingsrett isolert, men i å få grep på de prosesser som den står i sammenheng med. Hva med fagbevegelsens innflytelse, sosialdemokratiets posisjoner, de ulike former for massebevegelse? Det trenges grundige analyser for å avgjøre om prosessenes innbyrdes sammenføyninger frembringer konstallasjoner av samme type som i Tyskland (konstellasjoner som betinger radikale forandringer av statsformen i en bestemt retning) eller om dette ikke er tilfelle. Først da kan vi ta endelig stilling til om de strukturelle kjennetegn på fascisering/fascisme som er vunnet, kan være dekkende for utviklingen i Norge og om de gjennom slike analyser lar seg presisere videre.

Ved å legge vekt på de grundige undersøkelser av de norske forhold, forhindres etter vår oppfatning spontane analogislutninger. Det blir ikke mulig å søke tilflukt til overfladiske analogier og å tildekke strukturelle forskjeller. Slike tendenser til analogislutninger får ofte sin næring fra en teori om vesenet og dets fremtredelse, om det almene og spesielle i en bestemt utgave. Man sier da: det finnes et fascismens "vesen" som i mer eller mindre ren form fremtrer i de ulike samfunnsformasjoner. I den tyske fremtredelse skinner så å si "vesenet" tydeligere igjennom enn i andre fremtredelser. Det er derfor mulig å lese ut av den hva fascisme egentlig er. Gitt bestemte utgangsbetingelser og disse og hine trekk som i Tyskland var spesielt fremtredende, blir det da berettiget igjen å snakke om fascisering/fascisme.

Slik vi ser det, blir i en teori av denne type den tyske utvikling gjort til en modell hvorutfra det kan bli avledet hva som må regnes som fascisering/fascisme. I motsetning til dette mener vi: historien gjentar seg ikke. Det finnes ikke et fascismens "vesen" som - gitt bestemte utgangsbetingelser - i mer eller mindre ren form igjen kan fremtre. Holder man seg til et slikt syn, er man alt på forhånd for sent ute til å fatte teoretisk og å mestre politisk den aktuelle konjunkturen. Man springer da systematisk over "de konkrete analyser av den konkrete situasjon", d.v.s. av de prosesser som *faktisk* foregår og av de konstallasjoner som fremkommer i en historisk gitt samfunnsformasjon.

c) Hittil er en *avgjørende dimensjon* ikke direkte blitt tatt hensyn til. Vi tenker på hva som gjør det mulig å snakke om begivenheter og hendelser som prosesser, på hva som er det drivende i slike begivenheter og hendelser, som binder dem sammen og gir dem et bestemt forløp - klassekampen. De kon-

stellasjoner vi snakket om og som fremkommer ut fra de ulike prosessers innbyrdes sammenføyninger må slik sett oppfattes som klassekampkonstellasjoner. I disse har alt klassekampen utkrystallisert seg og da i form av *bestemte styrkeforhold* mellom klassene. Ved å trekke inn denne dimensjon mener vi å kunne ta vare på det poeng som må være ledende for enhver marxistisk orientert undersøkelse, nemlig at "klassekampen er historiens drivkraft".

Vi skal kort forsøke å illustrere hva vi er ute etter. Vi knytter an til det eksempel vi nettopp benyttet oss av, nemlig nedbyggingen av de sosialpolitiske resultater som arbeiderklassen hadde tilkjempet seg. At vi her har å gjøre med en prosess som har et bestemt forløp, skyldes at kapitalkreftene er på offensiven og i ferd med å realisere noen av sine mest sentrale målsettinger. Det gjelder å erobre nye posisjoner. Dette er betinget av at arbeiderklassen ikke lenger er istand til å holde på de posisjoner den har tilkjempet seg: den kollektive tariffrett og selve avtaleverket. For kapitalkreftene er det avgjørende å få satt avtaleverket til side og å innføre individuelle lønnsavtaler etter "ytelsesprinsippet".

De tiltak som i denne forbindelse treffes fra kapitalkreftenes side blir møtt av en rekke mottiltak fra arbeiderklassen: bestemte typer aksjoner, streiker osv. Disse forblir relativt virkningsløse. Dette har sin bakgrunn i og må sees i lys av en rekke andre prosesser som klassens politiske organisasjoner og den splitting som hadde funnet sted; fagbevegelsens tap av politisk innflytelse og den lave organiseringsgrad som dette hadde til følge; utviklingen av nye organisasjonstyper og allianser på kapitalsiden osv. Konstellasjoner er alt etablert som er svært gunstige for kapitalkreftene og som gjør viktige forandringer av statsformen mulig. Parlamentets reelle innflytelse sjaltes ut. Presidenten blir gitt utvidete fullmakter. Det opprettes et presidialdiktatur - forhold som ikke blir uten konsekvenser for nedbyggingsprosessens forløp. Det åpnes for videre tiltak fra kapitalkreftenes side. Det lykkes for dem å omfunksjonere selve avtaleverket slik at det direkte kan settes inn mot arbeiderklassens umiddelbare interesser. Forvirring og desillusjonering preger klassen. Streikebevegelsen svekkes. Streikene mister mye av sin politiske kraft og betydning.

Som det skulle ha fremgått, er altså nedbyggingsprosessens forløp å forstå ut fra tiltak og mottiltak fra hovedklassene. Den ene klasse er på offensiven og erobrer det politiske spillerom, den andre blir trent over på defensiven og mister oppnådde posisjoner. På det klassekampfelt som denne prosess hører hjemme i, forskyves styrkeforholdet mellom klassene i den ene classes favør (dette innebærer ikke nødvendigvis en

forskyving innen andre klassekampfelt selv om en slik samtidighet faktisk inntraff i Tyskland). Dette åpnet opp for kapitalkreftenes støttespiller, for NSDAP og den småborgerlige massebevegelse, noe som igjen betinget vesentlige forskyvinger i styrkeforholdet. Nasjonalsosialistenes maktovertagelse sto på dagsordenen.

Så langt forsøket på en illustrasjon. På bakgrunn av en slik strukturering av nedbyggingsprosessen og en rekke andre prosesser skulle det være mulig å forstå betydningen av et vesentlig saksforhold: maktovertagelsen innebar ikke bare at de resultater som arbeiderklassen hadde tilkjempet seg i Weimarepublikken rent generelt ble annullert, *men at selve arbeiderbevegelsen ble knust, dens organisasjoner brutalt tilintetgjort*. Ikke bare dens politiske organisasjoner, også klassens økonomiske interesseorganisasjoner ble feidd unna. Nettopp dette utgjør et sentralt trekk ved det nasjonalsosialistiske diktatur og gjør det berettiget å atskille dette herredømme fra andre former for unntaksherredømme og fra det borgerlig-parlamentariske herredømme. Den statsform som ble etablert er å se som et "stivnet resultat" av klassekampen i Weimarepublikkens periode.

Ved utarbeidingen av strukturelle kjennetegn (ut fra de tyske forhold, men også ut fra forholdene i andre samfunnsformasjoner) gjelder det da nettopp å bygge på de klassekampkonstellasjoner som betinger dem, klassekampkonstellasjoner som involverer bestemte styrkeforhold mellom klassene. Disse kjennetegn og den kunnskap vi kan vinne om dem, kan innebære teoretisk og politisk læring - *i forhold til den nåværende konjunktur*. På bakgrunn av det aktuelle styrkeforhold og de tiltak og mottiltak fra klassene som faktisk er mulig, kan man så å si lære seg til å "måle" den grad av "fare" for fascisme som er tilstede i en bestemt utvikling og "vurdere" denne i relasjon til andre utviklingsretninger (om nå disse holder seg innen rammen av det borgerlig-parlamentariske herredømme eller peker mot andre former for unntaksherredømme).

d) Var knusingen av arbeiderbevegelsen og tilintetgjørelsen av dens organisasjoner et sentralt trekk ved nasjonalsosialismen, så var det samtidig bare arbeiderklassen som virkelig kunne ha vært istand til å hindre dens fremvekst og seier. Dermed reises spørsmålet om hvorledes nasjonalsosialismen kunne ha blitt forhindret. En historisk utvikling (her den tyske fasciseringsprosess) er nemlig ikke bare å betrakte i lys av det resultat den endte opp i (det fascistiske diktatur). Dette ville fremme troen på at vi ved historiske utviklinger har å gjøre med en uavvendelig skjebne. Utviklingen må også sees i lys av det antifascistiske potensial som var tilstede og som *kunne* ha bragt den inn i andre baner, altså i lys av de muligheter for motstand som faktisk fantes.

Det er på denne bakgrunn at vi anser det for vesentlig å få trukket frem "erfaringer", "erfaringer" fra de kamper som arbeiderklassen og dens organisasjoner var innviklet i. Dette er det *overordnede perspektiv* ved vår undersøkelse.

Det blir da viktig å få frem hvordan styrkeforholdet mellom klassene får virkninger i arbeiderklassen selv og avler bestemte kampformer og typer av praksis. Styrkeforholdet slik sett setter rammer som enten kan overskrides og sprenges eller som blir til skranker for videre praksis (i en defensiv situasjon). Dermed gir det seg bestemte kampbegrensninger og kampmuligheter. En rekke forhold må i denne forbindelse tillegges spesiell vekt: arbeidsplass- og arbeidsløshetsproblematikken; differensieringen mellom de ulike sjikt innen klassen og sjiktens rekrutteringsgrunnlag; regionale forskjeller osv. Selvfølgelig er det også viktig å trekke inn klassens kamptradisjoner og de organisasjons- og praksisformer som var fremherskende innen dens organisasjoner. På denne bakgrunn gjelder det å få grep på de "erfaringer" som klassen gjorde seg i de kamper den var innviklet i, hvorledes disse var betinget av tidligere kamperfaringer og hvilke konsekvenser de fikk for den videre kampkraft.

Dermed reises spørsmålet om det antifascistiske potensial, d. v.s. spørsmålet om allianser og alliansepolitikk, om hvilke klasser og sjikt som ut fra konjunkturen dengang kunne samle seg om arbeiderklassen. Den antifascistiske kamp blir sentral. Det blir viktig å undersøke hva som skjedde i denne forbindelse, hvilke muligheter som ikke ble benyttet og grunnene til dette.

Nå blir ofte uttrykket "å vinne erfaringer" tolket i den retning at det gjelder å lære av feil. Det forutsettes da en viten om hva arbeiderklassen og dens organisasjoner skulle ha gjort, enten ut fra en vesensbestemmelse ("klassens egentlige oppgaver") eller ut fra teleologisk tenkning ("idag er vi kommet lenger, idag vet vi hva som må gjøres: vi har den 'riktige' teori"). En slik oppfatning tar vi her avstand fra. Poenget ligger nettopp i "erfaringenes" plassering i bestemte prosesser og kampformer. Uten disse, d.v.s. løsvrevet fra slike sammenhenger har de liten eller ingen relevans.

Hensikten med å vinne "erfaringer" ligger i å få skjerpet det politiske blikk i forhold til den nåværende konjunktur. Den læring som kan inngå i utarbeidningen av strukturelle kjenne-tegn og som har å gjøre med "vurderingen" av utviklingsretningen i samfunnsformasjoner som vår, er alt knyttet til spørsmålet om hvorledes bestemte typer utviklingsretninger kan forhindres. Situasjonen i arbeiderklassen må da stå i sentrum. Det gjelder å oppspore de aksjoner og praksisformer som kan bli an-

sett som relevante. De "erfaringer" som er blitt vunnet, kan kaste lys over de ulike aksjoners betydning og over rekkevidden av de aktuelle praksisformer. Den kampkraft som er tilstede i dem, kan bli bestemt. På et slikt grunnlag gjelder det å få frem hvordan de ulike offensiver fra kapitalkreftene kan bli møtt, hvilke allianser som er mulige og på hvilken måte arbeiderklassen og dens allierte igjen kan bli drivkraften i utviklingen. Rammen om "erfaringsperspektivet" er spørsmålet om sosialisme som alternativ til det borgerlige herredømme.

Vi sa tidligere at undersøkelser av fascisering/fascisme var ment å bidra til bestemmelsen av den karakter som utviklingen i samfunnsformasjoner som vår har. Ut fra det som er blitt fremlagt, skulle det være klart at et slikt bidrag ikke er noe ytre i forhold til de konkrete analyser av slike samfunnsformasjoner. De preger alt det blikk som ser, både teoretisk og politisk.

Artiklens karakter og struktur

Nå pretenderer vi ikke i de følgende artikler å gi en uttømmende fremstilling av det undersøkelsesfelt som vi har angitt. Vi er ute etter å få formidlet en problemorientert oversikt over feltet. Det gjelder å gripe fatt i de viktigste prosesser og konstellasjoner og å vise hvordan forandringer av statsformen skjedde.

Fremstillingen av prosessene og konstellasjonene bygger ikke på egen forskning. Vi holder oss i hovedsak til og refererer ofte en del representative standardverker og da slike som vi mener samler opp på en dekkende måte det forskningen har oppnådd på området. Dette material blir så analysert med den angrepsmåte som vi har skissert ovenfor.

Det har for oss vært sentralt å få frem det særegne for den utvikling som skjedde i Tyskland (og da på bakgrunn av de prosesser som foregikk og de konstellasjoner som ble etablert) og å skille denne utvikling fra andre utviklinger. Nettopp derfor har vi foretrukket en problemorientert oversikt. Denne er selvfølgelig åpen for korrigeringer og modifikasjoner når det gjelder begivenheter, hendelser og saksforhold. Den henviser til den såkalte "forskningsfronten" og til videre undersøkelser.

Situasjonen på venstresiden i Norge bør dessuten trekkes inn. Selv om den teoretiske og politiske relevans av fasciseproblematikken blir anerkjent (også når det gjelder å forstå utviklingen i Norge idag), har ikke dette gitt seg utslag i velfunderte undersøkelser av de problemer som er sentrale i denne forbindelse. Det er mer prat om problemene ut fra overleverte

skjemaer. Gjennom en problemorientert oversikt over den tyske utvikling forsøker vi å avhjelpe eller bøte noe på denne mangelen.

Nå er en rekke teoretiske oppfatninger tilstede i det som blir lagt frem. De viser seg i angrepsmåten, i fremstillingen av de enkelte prosesser og konstellasjoner, i utvelgelsen av litteratur. Noen vil antagelig hevde at disse oppfatningene burde ha blitt nærmere klargjort i forhold til andre standpunkt i fascismeproblematikken. En diskusjon av de ulike teoretiske posisjoner hadde følgelig vært ønskelig.

De drøftinger av fascisering/fascisme som har foregått på venstresiden hos oss har vanligvis holdt seg på dette plan. Man har tatt stilling til fascismen og dens mulige gjenoppståen ut fra teoretiske premisser alene. Det som etter vår mening da blir oversett er de reelle årsaker til denne type utvikling i bestemte samfunnsformasjoner og dermed fascismens objektive betingelser. Vi er lite interessert i å bidra til fortsettelsen av drøftinger på dette plan.

I tillegg er det viktig å fremheve at de teoretiske posisjoner som oftest ikke bare har en forskningsmessig bakgrunn. En rekke politiske oppfatninger og vurderinger er dessuten inneholdt i dem. At det her også dreier seg om politiske anliggender, viser seg frem for alt når de teoretiske posisjoner blir "praktisert", d.v.s. i måten de fungerer på i aviser, tidsskrifter, i offentlige debatter, og i hvordan de nedfeller seg i hva "man" vanligvis mener. En drøfting som ikke trekker inn den politiske dimensjon, anser vi som lite fruktbar. Å trekke inn denne dimensjon er imidlertid en temmelig innviklet sak.

Slik kan vi si at teoretiske oppfatninger er virksomme i det vi legger frem. Gjennom fremstillingen forsøker vi å vise hva de duger til. Dette er etter vårt syn en forutsetning for at vi senere kan gå inn på en eksplisitt diskusjon av vår teoretiske posisjon i forhold til andre posisjoner og slik at den politiske dimensjon blir tatt hensyn til.

På denne bakgrunn og ut fra den angrepsmåte vi har skissert, kan artiklenes struktur settes opp slik:

<u>1.artikkel</u>	<u>2.artikkel</u>	
økonomisk krise ↘	kapitalkreftene	} → NSDAP og massebevegelsen
	arbeiderklassen og dens organisasjoner	
	<u>4. og 5. artikkel</u>	<u>3.artikkel</u>

Noen kommentarer til artiklene er på sin plass. I den første artikkel har vi konsentrert oss om den økonomiske verdenskrise

slik den satte seg igjennom i Tyskland. Krisen lar seg egentlig først forstå ut fra den økonomiske utviklingen i landet etter den første verdenskrig. Det har derfor vært nødvendig å følge denne utviklingen relativt nøyaktig.

Fremstillingen av krisen og dens bakgrunn holder seg til det empirisk konstaterbare ved de økonomiske prosesser og utviklingsretninger. Ut fra dette forsøker vi å gi en *forklaring* på det som skjedde. Fordi vi holder oss til det økonomiske i snever forstand, blir viktige sider ved det som ligger bak dette, nemlig den økonomiske *klassekamp*, til en viss grad neglisjert. Vi anser det for vesentlig å understreke at bare ved å ta tilstrekkelig hensyn til dette klassekampfelt kan de økonomiske prosesser og utviklingsretninger bli fattet på adekvat måte.

De økonomiske prosesser og utviklingsretninger som blir dominerende i en samfunnsformasjon, foregår altså ikke bak ryggen på klassene og deres medlemmer. Det dreier seg ikke om en økonomisk egendynamikk som fungerer som tvangstrøyer for klassenes og medlemmenes atferd. Slik må det som økonomisk setter seg igjennom *også* sees i forhold til hva som skjer på det politiske nivå. De politiske prosesser, klassekampkonstellasjoner og styrkeforhold må bestemmes. Det er imidlertid viktig å unngå å trekke enkle slutninger fra økonomi til politikk.

I den første artikkel har vi direkte gått inn på det politiske nivå når det gjelder utviklingen frem til den økonomiske verdenskrise. Fremstillingen tjener derfor også som en generell oversikt over denne periode og kan fungere som bakgrunn for de andre artiklene.

Først i den andre artikkel blir de prosesser, klassekampkonstellasjoner og styrkeforhold på det politiske nivå som den økonomiske krise må sees i lys av, behandlet. Vi foregir hverken her eller når det gjelder utviklingen frem til krisen å få et fullstendig grep på de innviklede formidlinger mellom økonomiske og politiske prosesser og konstellasjoner selv om vi angir hvor disse må oppspores (forholdet mellom økonomisk utvikling og økonomisk politikk). De begrensninger som preger artiklene, har ført til at vi ved nivåenes "relative autonomi" har måttet legge mer vekt på autonomien enn på det relative ved den.

Kort et par ord om den andre artikkelen. Arbeiderklassen er i denne periode (1928-33) ikke lenger den drivende kraft i utviklingen. Forvirring og en viss desillusjonering preger den, noe som ikke blir uten følger for dens organisasjoner. Dermed blir en offensiv fra kapitalkreftene gjort mulig. Forskyvingene i styrkeforholdet mellom hovedklassene blir fremstilt nettopp med vekt på det saksforhold at kapitalkreftene er på offensiven.

På bakgrunn av den økonomiske utvikling ligger poenget i å vise hvordan forskyvingene i styrkeforholdet betinger endrete maktforhold mellom de ulike klassers partier, og hvordan dette igjen får konsekvenser for hvilke partier som har regjeringsmakten. De regjerende partiers opptreden må prinsipielt sees i forhold til statsformen og den eksisterende maktblokk og til statsapparatet og de "statsbærende" klasser eller sjikt. Ut fra bestemte konstellasjoner på dette felt kan forandringer av statsformen komme istand. Slike forandringer får igjen følger for styrkeforholdet mellom hovedklassene.

De forandringer av statsformen som fremkom i Tyskland i denne perioden (1928-33), forskjøvet styrkeforholdet i en retning som var svært gunstig for kapitalkreftene og som ikke er uten betydning når det gjelder å forstå forløpet av den økonomiske krise. Kapitalkreftene fikk større og større politisk spillerom. Samtidig ble det etterhvert klart for dem at de forandringer av statsformen som var gjennomført, på langt nær var tilstrekkelig til varig å sikre deres interesser. Mot slutten av 1932 sto nye politiske samarbeidsformer og nye politiske løsninger på dagsordenen. Det virket som kapitalkreftene begynte å miste kontrollen over situasjonen. Alene kunne de imidlertid ikke komme ut av det uføret som de selv hadde plassert seg i.

Mens den andre artikkelen fremhever forskyvingene i styrkeforholdet på det politiske plan ut fra kapitalkreftenes offensiv, så behandler den fjerde og femte artikkel arbeiderklassen og dens politiske organisasjoner (SPD og KPD). De forsøker å vise hvordan den defensive posisjon som klassen er tvunget inn i, gir seg utslag i dens opptreden og i praksisformene til dens politiske organisasjoner. Den fjerde artikkelen konsentrerer seg om SPD's historiske utvikling, ideologiske grunnlag og politikk. De "erfaringer" som arbeiderklassen gjorde seg i forbindelse med partiet, blir ikke direkte tematisert. Den femte artikkel tar mer eksplisitt utgangspunkt i relasjonen mellom KPD og arbeiderklassen og forsøker å vurdere KPD's antifascistiske politikk i lys av differensieringer innenfor klassen. De interesseforskjeller som her finnes, og de "erfaringer" ulike klassefraksjoner gjør i forhold til KPD i 20-årene, er i stor grad bestemende for den politikk partiet fører i fasciseringsperioden. Samtidig befester den indre politiske og organisatoriske utviklingen i partiet (her kommer forholdet til Komintern inn) en feilaktig antifascistisk politikk. Klassens "negative" "erfaringer" i forhold til partiet blir dermed utdypet: partiet makter ikke å mobilisere den tyske arbeiderklassen i kampen mot fascismen.

På bakgrunn av forskyvingene i styrkeforholdet mellom hovedklassene (fremstilt både ut fra kapitalkreftenes offensiv og

ut fra situasjonen til arbeiderklassen) konsentrerer den tredje artikkel seg om den rolle som de gitte konstellasjoner "tilde-ler" NSDAP og dens massebevegelse. Skal denne rolle bli gjort forståelig, er det nødvendig å fremheve NSDAP's "egenvekt", d.v.s. å gå inn på partiets egen historie og spesielle struktur - forhold som ikke kan forklares ut fra kapitalkreftenes målsettinger. Like viktig er det å få grep på hvorledes partiet - begunstiget av den økonomiske krise og politisk ustabilitet - maktet å skape enhet mellom interessene til de klasser og sjikt som støttet opp om det, frem for alt det tradisjonelle og nye småborgerskap. Dermed kan det vises hvorledes "småborgerskapet" ved hjelp av NSDAP kunne konstituere seg som en relativt autonom samfunnsmessig kraft, og dessuten hvorfor vi her ikke bare har å gjøre med en massebevegelse, men med en *fascistisk* massebevegelse.

Den enhet som ble skapt, tildekket grunnleggende motsetninger. I en situasjon hvor nye politiske samarbeidsformer og nye politiske løsninger sto på dagsordenen, truet det hele med å rakne. NSDAP ble avhengig av kapitalkreftene. Dette skjedde samtidig med at kapitalkreftene måtte innse at de ikke alene maktet å komme ut av det uføret de selv hadde bragt seg inn i. Avhengigheten var altså gjensidig.

Gjennom dette var de konstellasjoner etablert som førte til nasjonalsosialistenes maktovertagelse, en maktovertagelse som innebar en radikal forandring av statsformen. Det åpnes dermed for spørsmålet om hva som var karakteristisk for den type unntaksstat/unntaksherredømme som dette diktatur representerte, og for hva som gjør det berettiget å snakke om fascisme og ikke om en annen form for unntaksherredømme.

K.V.